

خانم ملك زاده بياني

سکه های مسی معروف به فلوس

سکه های مسی که به فلوس معروف است ، از زمان صفویه تا اوایل سلطنت ناصرالدین شاه بطور مداوم در جریان بوده و تا اواخر دوره قاجاریه هم در بعضی از شهرها ضرب آن ادامه داشته ، محلی بوده و مانند سکه های طلا و نقره رایج نبوده است بلکه در خارج از محل ضرب اغلب نصف یا کمتر ارزش حقیقی و اصلی محلی را داشته است .

این سکه ها در هر سال بدستور حاکم و بوسیله عمال دولتی و ضرابخانه جمع شده و با ضرب جدیدی در دسترس عامه مردم قرار می گرفته است . ضرب سکه های نقره و طلا مخصوص شخص شاه بوده و فقط نمایندگان مخصوص وی و حکام حق داشتند ب ضرب سکه های مس اقدام نمایند ، و در هر ضرب جدید شاه از این تجدید ضرب استفاده شایانی می کرده است .

در اوایل دوره صفویه واحد سکه های مسی (فلوس) دینار بود که وزن آن برابر بایک مثقال بوده است ، و در دوره شاه طهماسب اول وزن سکه که ۱۴۴ گندم بوده دو دینار ارزش داشته است و سایر اسامی سکه های مسی که از زمان شاه عباس

اول در جریان بوده بدین قرار است : *رتال جامع علوم انسانی*

دوقاز (قازیک) = ۱۰ دینار = $\frac{1}{10}$ شاهی .

نیم قاز (نیم قازیک) = ۵ دینار .

و این نوع فلوس تا اوایل قرن نوزدهم جریان داشت تا آنکه از دوره فتحعلیشاه ب بعد سکه هائی بنام شاهی و نیم شاهی که سابقاً از نقره بوده از مس نیز ضرب خورد و در جریان افتاد و در هر شهر بنامی موسوم شد ، مانند : پول سیاه - قره پول - پاپاسی - نیم پول - چندک - تپیل .

ولی در سکه های مس آنچه قابل ملاحظه و توجه است و از لحاظ هنری و فلکلور

ارزش دارد نقوش روی سکه‌هاست زیرا نقوش سکه‌های مسی جنبه ابداعی نداشته بلکه مانند سایر هنرهای ایران دارای اصل و مبدأ قدیمی بوده که ادوار مختلف را سیر کرده و بصورت تازه‌ای در آمده است.

حیوانات مختلفی که روی این سکه‌ها نقش گردیده همان حیواناتی است که در روی سکه‌های دوره هخامنشی و عهد‌های ساسانی نقر شده است و با وجود آنکه در دوره اسلامی تزئینات تصویری ممنوع بوده، معیناً در قرون اولیه اسلامی در قسمت‌های شمالی ایران (مانند حوزه حکومت اسپهبدان طبرستان که تا مدت‌ها اعراب با وجود زحمات فوق‌العاده موفق نشدند بماوراء کوه‌های البرز راه یابند) همان دستگاه ساسانی بطور کوچکتری ادامه داشت و بهترین نمونه بارز، سکه‌های اسپهبدان طبرستان و حکام عرب است که بهمان سبک دوره ساسانی است، فقط در روی سکه‌های حکام عرب نام حاکم بخط پهلوی و یا خط کوفی نقر شده است.

تمیز بین آثار هنری اواخر دوره ساسانی و اوایل دوره اسلام حتی برای متخصصین فن هم بسیار مشکل است و در حقیقت هنر دوره صدر اسلام ادامه آثار ساسانی میباشد.

از قرن سوم در روی ظروف سفالی لعابدار و یا اشیاء مفرغی و مجسمه‌ها تصویر حیوانات یا تزئینات دیگر مانند گل و بوته نقش میکردند. از دوره سلجوقی که آثار هنری ایران به نهایت درجه ترقی رسید، هنرمندان در قسمت‌های مختلف معماری و سفال سازی و پارچه بافی و فلز کاری و غیره سبک نوینی ایجاد کردند معیناً در طرح تصاویر و اشکال پرندگان بطور دقیق و در سایر قسمت‌ها تأثیر دوران گذشته کاملاً پیداست و این اثر نه تنها در دوره مغول با وجود قتل و غارت و ویرانیهایی از بین نرفت، بلکه هنر و تمدن ایران خونخواران معمول رامفتون خود ساخت بطوری که اغلب آنان خود مشوق و حامی هنر گردیده و در بسط و توسعه آن کوشش فراوان نمودند.

در دوره صفویه که ایران پس از قرن‌ها روی آرامش و امنیت را بخود دید و از هر حیث ترقی نمود و هنرهای زیبا مدارج کمال را پیمود و بخصوص در قسمت‌های مختلف صنعت از جمله معماری پارچه بافی و نقاشی و کاشی کاری و فلز کاری و غیره

پیشرفت فوق‌العاده ظاهر گشت. آنچه از همه جالبتر و بیشتر قابل توجه میباشد آنست که آثار هنری این دوره سیر تمدن و هنرهای ادوار گذشته را در قالب جدید بعالیترین وجهی نشان داده گرچه سکه‌های این دوره از لحاظ هنری هم طراز سایر فنون هنری نیست ولی در مقام مقایسه با سکه‌های دو قرن قبل دارای امتیاز و زیبایی فوق‌العاده است.

در سکه‌های صفوی آنچه برای زیبایی آن بکار برده شده در درجه اول خط است، یعنی خطوط سکه چه نسخ، چه نستعلیق بی نهایت خوش و زیبا نوشته شده و اثر خطاطان عالیقدر است. در درجه دوم طرز نوشتن عبارات است اعم از نام و عنوان سلاطین و نام ائمه و کلمه شهادت و شعر که هر قسمت بطوری بجای خود قرار گرفته که جنبه تزئینی آن کاملاً مراعات شده است. سکه‌های مس صفوی مانند سکه‌های نقره قطع مرتبی ندارد یعنی این سکه‌ها گرد یا چهار گوش و گاهی شش گوش و بسیار نامنظم است که شکل صحیحی ندارد. روی آنها شکل‌های گوناگون از قبیل گاو - اسب - طاوس - خوک - انسان - شمشیر - عقاب - شیرو خورشید - شتر - فیل - ماهی - سگ با نقش خورشید بصورت انسان - آهو - اردک - خرگوش - موش - عقاب - شیرو خورشید که در زمینه ساده و یا گل و برگ میباشد نقش شده است.

در پشت سکه نیز نام ضرابخانه و تاریخ ضرب آن نقر شده است.

نقش حیوانات روی سکه‌های مس صفویه مراحل مختلفی را که نقش حیوانات در دوران تاریخ هنری ایران طی کرده نشان میدهد و خورشید که مظهر نور و عدالت است از سه هزار سال قبل از میلاد در روی مهرها نقش گردیده و از آن زمان تا انقراض سلسله ساسانی اکثر این نقوش در روی سکه‌ها و مهرها و گنج بری‌ها و غیره دیده میشود (۱).

در دوره سلاجقه دو مظهر نور و قدرت که شیرو خورشید است برای اولین بار در روی سکه غیاث الدین کیخسرو بن کیقباد سلجوقی رم (۶۴۳ - ۶۳۴ هجری) نقش

(۱) بعضی از مورخین و سکه شناسان بر این عقیده اند که حیوانات منقوش در روی سکه‌های مس صفوی علامت منطقه البروج میباشد، ولی نویسندگان باین اصل معتقد نیست چه در کلیه نقوش اثر تسلسل تمدن هنری ایران از سه هزار سال قبل از میلاد تا کنون مشاهده میشود.

گردیده است، و بعدها در روی سکه های فلوس (مس) صفویه در میان سایر اشکال حیوانات نیز گاهی نظیر همان نقش، یا شیر تنها یا خورشید که در دایره ای که هلالی مثلثی شکل از نور آنرا احاطه کرده و یا شیر خوابیده که در پشت آن خورشید قرار گرفته و دم شیر هم در روی نور خورشید واقع شده، یا شیر که خورشید بر آن موارد در حال حرکت است منقوش است.

اینک نقش چند فلوس بنظر میرسد.

ژویشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی